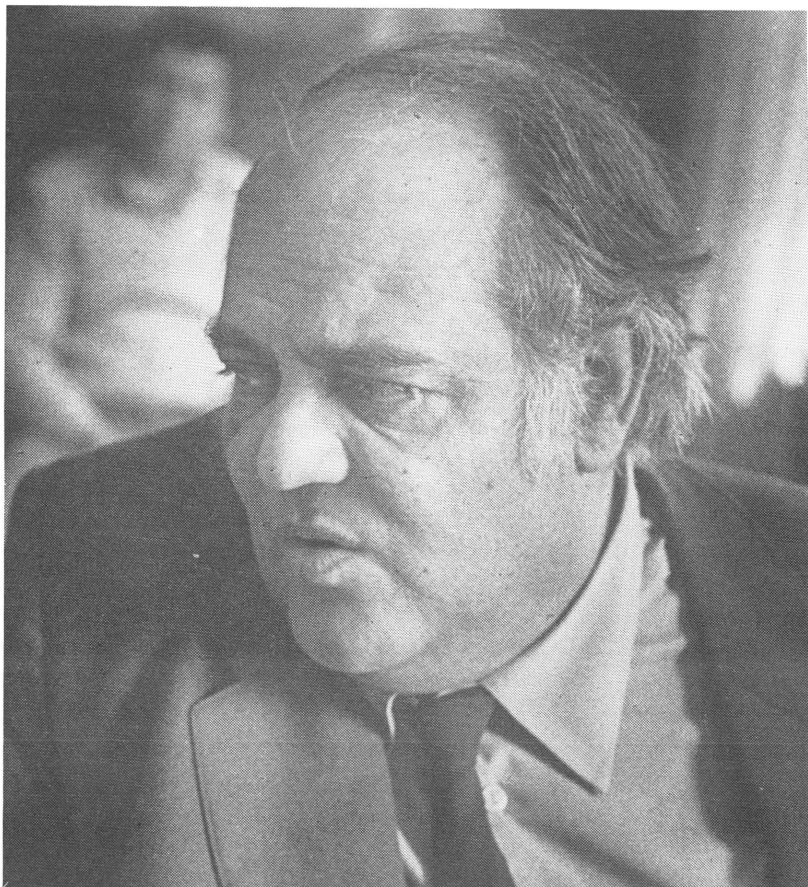

KONCZ ISTVÁN HALÁLAKOR

(1937–1997)

KONCZ ISTVÁN UTOLSÓ VERSE

HÁROMSZOR KÉRTEM

Háromszor kértem a halált:

Este,
amikor a leáldozó nap sugarai
a gyérülő lombok közt
az ősz színeivel permetezték be a
tűnő világot.
Kértem, hogy könnyű legyen az éjszaka
és ne kísértsenek álmok.

Reggel,
amikor az első fénysugár pírja
skarlátszín virágot rajzolt
a húnzó eszmélet arcán.
Kértem, hogy könnyű legyen a nap
és el ne feledjek semmit, mi volt.

Aztán
az este és reggel rendje felborult –
mintha a semmibe szóltam volna,
mondtam: haza szeretnék menni.

(1996. december eleje)

(Lejegyezte VIRÁG Ibolya)

GYÁSZBESZÉD KONCZ ISTVÁN SÍRJÁNÁL

T O L N A I O T T Ó

Nem említettem volt Neked, hogy itt, e sír mellett, édesanyád temetésén, háttal a Kálváriadombnak, szemben a várossal, szülővárosunkkal, melyről az ifjú Csáth *Bácska* című novelláját mintázta, éppen itt figyeltem fel először arra a különös jelenségre, hogy vasútállomásunk, a Monarchia ezeregy ilyen kis állomást szórt szét a végeken: észrevétlen közelebb csúszott a temetőhöz.

Nem említettem volt Neked, talán mert féltem, ismét valami szimpatikusan léha költői észleletnek minősítéd, amilyen szimpatikus léha észleletnek mind a homo aestheticus észleleteit, jóllehet másnap, akárha ismét valami nagy utazásra, kalandra készültem volna, kiálltam a fűvel benőtt peronra, megbizonyosodtam: a borzalmas csuszamlás valóságos.

És attól a naptól kezdve, ha temetésekre kellett jönnöm haza, mindig igyekeztem úgy helyezkedni a sírgödörnél, hogy még véletlenül se essen látószögembe a kis állomás. Ugyanis meg voltam győződve, a csuszamlás azóta is folytatódik. Lehettem bárhol a világban, borzongva éreztem, a bőrömön éreztem e csuszamlás minden egyes milliméterét. Annál is inkább, mivel a mi kis állomásunk, immár évtizedek óta, megszűnt vasútállomásnak lenni.

Nem említettem volt Neked mindezt. És most. Értesülve arról, hogy szenvedésednek vége szakadt. Pánikszerűen azon töprengve, hogyan, merről, mivel is juthatok haza, hirtelen, mintha valami látomásban, ismét kis vasútállomásunk mutatkozott. Azt mutatta, haláloddal e folyamat bevégeztetett. Az állomás a temető közepén áll immár. Nem kell ide-oda utazgatnunk, loholnunk. Ott vagyunk. *Itt: a centrumban.* Az egyik legcsodálatosabb peronon. Mintha csak Ady a Gare de l'Est-en, Babits a Stazione Terminin. Ahonnan, íme: *függőleges járat indul.*

Igen, minden bizonnyal azért kellett időben bezáratni – persze, akik bezáratták, felszámolták e relációt, mit sem sejtettek erről –, hagyni csússzon a helyére. A centrumba. Hagyni a nagy kísérlet lejátszódjon. Begéveztessen.

Mert egy nagy kísérlet játszódott le itt, ebben a városkában, amelynek modellszerűségét már az ifjú Csáth is megérezte. Egy ember határozta meg mértékét, jelölte ki határait, hozta meg törvényeit. Miközben ügyvédi gyakorlatot folytatott hosszú évekig, megkísérelt emberi ügyeket védeni. De mivel világunk jogtalanságba merült, mint ahogyan kedves kollégád/kollégánk írta a *Glasnik advokatske komore Vojvodine* lapjain *Dekartov doprinos judikaturi*

című írásában, intézményessé lett a jogtalanság (még azt is hozzáfűzve, hogy ebből kifolyólag szinte jogilag vagyunk kényszerítve egyfajta polgári engedetlenségre), te akár pisztoly csövét szívénnek az öngyilkos, magadnak fordított törvényeid. Magad éltél velük irodád és házad között. Akár egy görög avagy utópikus városban, akár egy önként vállalt börtönben. Magad éltél, haltál velük.

Boldog lehet a közösség, amelynek így írták meg törvényeit, így határozták meg mértékét, így jelölték ki határait. Igen, ha már annyira szükségét érzi, olvassa ki, próbálja magát tartani hozzá. Ő személyesen egy olyan arisztokrata volt, aki ezt nagylelkűen, felsőbb rendelés, érdek, fizetség nélkül, elkészítette, magán könyörtelenül kipróbálta. És most, ismétlem, a közösség mindent kiolvashat belőle, ki a paraszt és a pék, ki a pap és a pártpolitikus, ki a piktor és a poéta. A többi már csak részletkérdés.

Nem messze innen, Tihamér sírjánál mondottad:

„Ha nem az élők mértéke artikulálná most a búcsúszót, könnyen megértenénk egymást. De a világ mindennek határokat, mértéket szab: embernek, gondolatnak, szeretetnek, barátságnak, életnek, halálnak. Prokrasztész-ágy a világ annak, aki nem ilyen szatócsmérték szerint való.

Sem élni, sem meghalni mérték szerint nem tud.”

Igen, ez talán akkor így volt. De mától kezdve, többé nem így van. Nem az élők mértéke artikulál. Mint ama platinarúdba a méter jelei, bevésetett a Te mértéked. A világ többé nem szabhat határokat gondolatainknak, szeretetünknek, barátságunknak. És itt találkozunk, homo moralis és homo aestheticus; ezért mertelek mindig büszkén mesteremnek mondani. Mert a szatócsmértéket félrelökted. És a Római jog, a Code Civil ígézetében, manírjában írtad soraidat – nevezze a kész írásokat ki-ki aminek akarja: törvénynek, versnek, programnak, a lét fogvacogtatóan gyönyörű kalandregényének. Bebizonyítottad nagy magányos experimentumodban: élni, halni tudtál saját mértéked, törvényeid szerint, saját határaid között. Tanúsíthatom.

Büszkén állunk most ezen a peronon – amelynek egyfajta modelljét Nagy József Párizsban, Budapesten és Tokióban is elkészítette, bemutatta –, büszkén akárha ifjúkorunkban, mert mint Brecht mondotta:

„Hat er sein ganze Jugend, nur nicht ihre Träume vergessen . . .” (Egész fiatalságát elfelejtette, ám fiatalságának álmait nem . . .), büszkén állunk, amilyen büszkén csak totális vereségében állhat az ember: a napokban zenésítették meg Zentán a fiatalok *Vereség* című versedet . . .

Köszönet Virág Ibolyának, Sárkány Ferencnek azért az emberi minőségért, ami önzetlen odaadásukban megnyilvánult.

Isten Veled, nyugodj békében – mi még álldogálunk egy kicsit ezen a fűvel benőtt, abszurd peronon.

EGY KÖLTŐRE: ENUMERÁCIÓ

JUNG KÁROLY

In memoriam K. I.

Az antikvítás délszaki derűje áradt,
Patroklosz kóborolt az ürújáráson,
A citátumok nyomában
Elúszott a professzor szép szava.
Böjti szél hordja a számártövist,
Darvak szava leplezi le a gyilkosokat;
Félhomály a kora ősz tikkadatában,
Diófa bútor mélybarnájából les ki az idő,
A két ujj dohányfüst-patinája;
A mozdulat: ahogy leemelődik
A cipődoboz a birsalmák mellől,
A látogatók beleúsznak a dohány aranyába,
Ószeszek illata, érett, vágott dohányé,
Birsalmáé, érett leányölé: nemes sajtoké,
Patroklosz kóbor tünemény az ürújáráson,
Elfedi a sziksó idegen rajzolatát;
A kettévált halak nedvező bódulata,
A párák, a gyorsuló lélegzetvételek;
A Barbaricum izzó kisszerűsége,
A poliszém hangzavar a castrum előtt;
Szavak, titokban kihordott vesszorok,
Az ujjak dióbarnája között roppanó
Ceruza, golyóstoll, századik cigaretta;
A kitárult lányölek történelmi
Zászlólobogása: bíbora, vöröse, feketéje,

A mostari dohány aranyárgája,
 A figyelő tag zászlónyél-erekciója,
 A himnuszként csattogó lobogók,
 Túl immár minden ésszerű gránicon,
 A versül kibukó antik pótcelekvések,
 A szavakat bezáró idegen ékezetek,
 Külön is hitelesítve az adott szemantikát;
 Ószeszek, lányok, zászlók, verssorok,
 Kelet-Közép-Európa: a névtábla
 Már üresen maradt helye a nagykanyarban.

IN MEMORIAM
 KONCZ ISTVÁN
 (1937–1997)

U T A S I C S A B A

A kimondott, leírt szónak mágikus hatalma van. Észrevétlen utánad ered, áltat és hiteget, vagy, ami sokkal veszélyesebb, életed kezdi követelni. Nem erőszakos, de váratlan pillanatokban a legvaskosabb valóság képében elébed áll, s az öröklét türelmével várakozik. Hasztalan alkudoznál, pörlekednél vele, nem szabadulhatsz. Koncz István tudván tudta ezt, mégis vállalta a kockázatot. Már a hatvanas években kimondta: „élethű képmásom a szó, – / a szóban halmozódik a vég”. Nem sokkal később pedig így árnyalta tovább a számára megkerülhetetlen fölismerést: „Nem lehet, / vagy nem szabad, túlélni / a verset, / ha már megírtad.”

Túlzás nélkül állíthatjuk hát, hogy a tragikum vállalásának jegyében indult a pályán, azzal a föltett szándékkal, hogy a nyílt eszmélkedésről s az egyetemes emberi lét perspektívájáról nem mond le soha. Innen van, hogy verseiben ismételten túllendül az adott körülményeken, a parcialitáson. Bár tehetségéből bőven futotta volna arra, hogy fölhorgadó indulatokból, érzelmekből, futó reflexiókból egész sor olyan standard költeményt szerkesszen, amely általában biztonságos alap szokott lenni a továbbépítkezéshez, nem tudott megbarátkozni a lehatárolt maradandóság ígéretével. A létezés teljességében szeretett

volna otthonra lelni, s épp ezért a megszokott, sima verselést ugyanúgy kerülte, mint a költői divatok útvesztőit. Mozaikszerű verseiben, a legtöbb ilyen, a gondolat kilendül valamely irányban, fontos információig jut el, de már a következő pillanatban elszakad a folytonosság fonala, újabb információk kerülnek előtérbe, s a szöveg végül ezeknek az egymást követő közlésegségeknek interakciójában valósul meg, azt a paradox benyomást keltve, mintha a lírai üzenet nem is a verssorokban, hanem valahol fölöttük, egy más dimenzióban, az időtlenségben volna megragadható. Annál inkább, mert Koncz István számos esetben antik koordináták közé helyezi versét, annak a jeleként, hogy Goethehez hasonlóan ő is úgy találta: lélekben egy kicsit mindnyájan görögök vagyunk. Ennél is fontosabb azonban, hogy az antik vonatkozások, motívumok felhasználásával oly mértékben kibővíti a versírás terét és idejét, hogy egyszerre láthatóvá válik történelmi létezésünk lényege.

S ez a látvány mindennek inkább mondható, csak vizsgálatónak nem. Miközben a riszálkodó világ, a tisztességtelen politika, a humanista ringyók, az agyamosott ripókók és szörnyetegek, az újra meg újra diadalmaskodó bohócok karneválját figyeljük, megképlik előttünk az „eltévedt történelem” „aranyhomokkal hintett, szüzi porondja”, ahol „örök életűnek látszik” a cirkusz. Voltaképpen tehát az értelem és a történelmi értelmetlenség küzdelme folyik a versekben, melynek reménytelenségét többféleképpen is enyhíthette volna az elme. Valamely utópia révén elindulhatott volna egy virtuális emberibb jövő felé, Koncz István azonban pontosan látta, hogy amint az utópiák a megvalósulás szakaszába jutnak, a porondon újra halmozódni kezd a mocsok, s felzúg az eszméletlen moraj. De indulhatott volna a múlt felé is. Gondoljunk csak Hamvas Bélára. Miután a mitológiai messzeségekbe vesző orfikus létben szilárd talajra, status absolutusra talált, veszélytelenül írhatta meg az emberiség romlásának történetét, példák sokaságával bizonyítva, hogy korunkban már a teljes csőd és kilátástalanság térségén botorkálunk. Vak vezet világtalant, miközben itt is, ott is a fejlődés eszméjének dőre görögtüzei lobbannak föl még mindig.

Mínthogy Koncz István számára az utópista és transzcendens alapállások bármelyikének elfogadása az értelem feladását és elárulását jelentette volna, a költészetében megnevezett dolgok, a kimondott, miljkoviçi értelembe „túl erős” szavak mind többször elébe álltak, hogy az „alapítás vagy pusztulás” alternatívájától végleg megfosszák őt. Nem adta föl a küzdelmet, a győzni nem tudó értelem lelkiismeret-szigetét, sorait azonban a nyolcvanas évektől kezdve mégis távolodást sejtető, rezignált elégikusság járta már át. Akadozik a vers, „lám, az ihletre is átok / a tiszta lelkiismeret”; „csak folytatás, csak felsorolás / a szerep már úgvis . . .”; „nem vagyok ugyanaz, s önmagam folytatása sem /

vagyok én már”; „oly kilátástalan a szeretet, oly kilátástalan a gyűlölet” – kopognak tompán a halkuló léptek, s *A Tisza partján* című antologikus versesben felhangzik a magára maradt tudat panasza is: „miféle értelem szabhat így / törvényt, / élni csupán a puszta létért, – / ha mindössze ennyi a tét / és a hűség”.

A kilencvenes években aztán, amikor a tomboló téboly páratlanul megnövelte költői meglátásainak súlyát, tovább folytatódott a távolodás. Mind ritkább versei egyikében, mint aki „beszédtől, szótól már mit sem vár”, a „kűnn és benn elárvult múzsa” bánatáról volt kénytelen szólni, arról a szituációról, melyben már a „költemény emléke is kövület csupán”. A két évvel ezelőtt publikált *Március, költészet, szizofréniában* pedig még távolabbról hallatszott ismerős hangja: „Visszanéz távozóban a vers, / díszeit hagyja, s azt is, / aki majd tovább hazudja . . .” A definitív búcsúzás méltóságteljes gesztusa ez, még ha akkoron, riadalmunkban, megnevezni nem mertük is.

Utolsó találkozásaink egyikén, tavaly augusztusban, ott az újvidéki kórház dohányzóinak kinevezett szobájában, lepusztult bútordarabok között, egyszer csak megszólalt: – Remélem, nem azért jöttél, hogy a költészetéről beszélgesünk. – Nem, csakugyan nem azért mentem, hogy szakmai diskurzussal próbáljuk elnyomni a vízcsap kitartó csöpögésének hangját, vagy hogy esetleges újabb versei felől faggatózzam. Hallgatni és meghallgatni kívántam, tekintetem azonban pillanatnyi tanácstalanságot árulhatott el, hiszen kivártatva, magyarázatképpen újra megszólalt: – A költők hazudnak. – Többen talán igen, vetettem volna ellen, de ha valaki hiteles formába tudja szorítani, ami foglalkoztatja, mégiscsak mindnyájunkat túlélő értéket teremt, akár te is, megannyi versedben. Aztán mégsem mondtam semmit. Elerőtlenedett kezében meg-megbillent a gyári cigaretta, kedvenc dóznijából sodorni akkor már nem tudott, s a kávéscsészét is csak ügyvel-bajjal emelte szájához. Itt minden érv méltatlan, nyomorult vigasztalás lehetne csupán, gondoltam, s elindultunk a hétköznapiok felé.

Ma már persze semmi szükség arra, hogy ügyetlenkedően türtőztessük magunk. Tudtuk eddig is, mondjuk ki hát nyíltan, hogy Koncz István jelentős, nagy költő, aki a szent lehetetlent kísértette meg, s a lehető maradandóságig jutott el. Szava messze túlárad kisebbségi költészetünk palánkjain. Akkor is, ha ma még viszonylag kevesen hallják.

KONCZ ISTVÁN HALÁLA KOR

B O R I I M R E

*Hát fájhat a létezés! Én
nem akartam lenni, és nem akarva is,
egyedül, mind, ami van, átélem.
Én mindig egyedül éltem,
de biztonságban és szeretetlenül
senkinek sem tartozom, csak épp, hogy
itt járt Koncz István, feljegyzem emlékezetül.*

(Élmény, in perfectum)

Fájt a létezése a költőnek, megszülettek hát a versek, amelyeket boldogan olvastunk, mert jó versek voltak, vártuk és kértük őket – egy idő óta már hiába, már nem is válaszolt levelünkre. Nem efemer földi dolgainkat akarta megismertetni velünk, hiszen nem az élet, hanem a halál tájain járt életében is. Mert nem ringatta magát illúziókban, és ha most olvassuk verseit, kiérezzük, hogy nem az elmúlás melankóliájáról énekelt, hanem az élet melankóliájáról, amelyben a halál a társunk. Hiszen „sötétlen felizzó konstataciók” költője volt, és ezeknek a rejtjeleit fejtegette a maga számára is. Ezért is fő jelzője a „boldogtalan”, mint aki a szerencsétlen emberiséget siratja a Tisza partján, amely konkrétságában az ő szemében a lét folyója az élet és halál mezsgyéjén, ahol a „megszakított gondolat” mint „dermedt döbbenet” van a világon. Koncz István ennek a megértésnek verses próbáit írta meg, miközben erkölcsi kategóriáit védekezésül, pajzsként emelte maga elé. Ezért emlegette verseiben a *törvény*, a *rend*, a *hit* fogalmi köreit, és költői erkölce nevében szólt. Ő még hinni akart és hinni tudott bennük!